

PROBLEMI IN DISKUSIJA

Lujó Margetić

JOŠ O PITANJU VREMENA DOLASKA HRVATA

1. P. Stih objavio je u ovom časopisu u rubrici Problemi in diskusija članak¹ u kojem analizira nove prijedloge N. Klaić² o tome odakle su i kada Hrvati došli u svoju današnju domovinu. N. Klaić prihvatila je neka naša gledišta³ o vremenu dolaska Hrvata pa im je i Stih posvetio ne mali dio svojih analiza. Kako je sučeljavanje oprečnih mišljenja jedna od pretpostavaka napretka znanosti, smatramo našom dužnošću da čitateljima Zgodovinskog časopisa iznesemo našu protuargumentaciju.

2. Ishodišna je točka od koje po našem mišljenju treba krenuti uvjerljivi rezultat Hauptmannovih analiza⁴ da djelo Konstantina Porfirogeneta De administrando imperio⁵ (DAI) ne daje oslonca za tvrdnju da bi dolazak Hrvata trebalo povezati s bizantskim carem Heraklijem. Ipak, u pogledu vremena, Hauptmann je ostao u granicama Heraklijeva doba i smještao dolazak Hrvata u 626., dok se Grafenauer odlučio za 622./623. zašto što se »upravo 622./623. kagan spremao na nov udarac protiv Bizanta te je u tu svrhu svakako okupljao Avare na jugoistoku avarskog područja, a možda se čak već i zapleo u borbe s Bizantincima; ovo posljednje mogli bismo zaključivati po slavenskom napadu na Kretu, po Heraklijevu povratku u Bizant sa pohoda protiv Perzijanaca i po ponovnom zaključenju mira s Avarima uz povišeni godišnji danak i uz predaju novih bizantskih talaca kaganu. U takvim prikazima je prolaz preko Panonije bio dakako izuzetno lak.«⁶

Do netom spomenutoga ponovnog sklapanja mira s Avarima došlo je po Grafenaueru 623.⁷ što bi po njemu upućivalo na ratne operacije prethodne, 622. godine. Mi smo u našoj razmjerno opširnoj analizi nastojali dokazati ne samo da nema dokaza za bilo kakve ratne operacije između Avara i Bizanta u 622., nego i da okolnosti govore protiv toga.⁸ Stih se s pravom više ne vraća na Grafenauerovu tvrdnju da se kagan »možda čak već i zapleo u borbe s Bizantincima«, već se poziva samo na »stanje trajne napetosti« i kao indicije da bi takvo stanje moglo upravo 622. dovesti do gomilanja avarskih snaga prema Bizantu navodi da se Heraklije trudio »ob poniževalnih pogojih ohraniti mir, pri čemu se je celo izpostavil nevarnosti, da bi ga leta 622 Avari pred samim obzidjem Carigrada ujeli.«⁹

Što o tome kažu vrela? Za pokušaj hvatanja Heraklija postoje dva vrela koja nisu međusobno usklađena. Po Teofanu je do toga došlo 619. (to smo i mi prihvatili u našim analizama), a po Uskršnjoj kronici 623.¹⁰ U novije se doba nakon opsežnih i temeljitih Baynesovih analiza sve više probija misao da je ispravna godina — 617. To je prihvatilo, među ostalima, i Grafenauer.¹¹ Stihova datacija u 622. bez analiza kojima bi pobio do sada iznesena gledišta i učinio svoju tezu vjerojatnom nije drugo nego gola tvrdnja.

Što se pak tiče ponovnog sklapanja mira u 623. koji bi opravdavao napetost u 622. valja upozoriti na to da vrela ne govore o dva ugovora, već samo o jednom. Na to je upozorio već Baynes.¹² Tijek pregovora bio je po nama u konkretnom slučaju ovakav:

¹ P. Stih, Karantanija — stara domovina Hrvatov?, Zgodovinski časopis (ZČ), 41, 1987, 529—549.

² N. Klaić, O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja dalmatinskih Hrvata, ZČ, 38, 1984, 253—270.

³ L. Margetić, Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik Historijskog zavoda Južnih Hrvata, 1985, 227—240.

⁴ U daljem tekstu citiramo prema G. Moravcsik - J. H. Jenkins, Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio, Budapest 1949.

⁵ L. Hauptmann, Prilog Hrvatov, prema hrvatskom prijevodu Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 86—127.

⁶ B. Grafenauer, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata, HZ, 5, 1952, 44.

⁷ B. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, ZČ, IV, 1950, 77.

⁸ Podrobnosti u Margetić, Konstantin, 31—44.

⁹ Loc. cit.

¹⁰ Naime, suvremena takoreći »službena« Uskršnja kronika kaže da se pokušaj hvatanja Heraklija desio u trinaestoj godini Heraklijeva vladanja, u lipnju, indikcije 11, dakle 623. godine.

¹¹ Grafenauer, Nekaj vprašanj, str. 76. Usp. i B. Grafenauer, Kronološka vprašanja selitve Južnih Slovanov po podatkih spisa Miracula S. Demetrii, Zbornik filozofske fakultete II, Ljubljana 1955, 45.

¹² N. H. Baynes, The date of the Avar Surprise, Byzantinische Zeitschrift XXI, 1912, 118: In none of our authorities is there any hint of two (spac. Baynes) treaties.

— 619. kagan u početnim pregovorima pokušava na prepad uhvatiti Heraklija (godina i događaj po Teofanu¹³),

— 620. dolazi do konačne redakcije nacrtu ugovora (godina i događaj po Teofanu¹⁴),

— 621. Heraklije ispunjava svoje ugovorne obaveze, tj. daje taoce itd. (po Nikeforu¹⁵). Iste godine osiguravši zaleđe prema kaganu na Balkanu on počinje pripreme za rat prema Perziji i povlači svoje trupe iz Europe u Malu Aziju (prema Teofanu¹⁶),

— 622. na Uskrs Heraklije kreće osobno u rat protiv Perzije (prema Teofanu¹⁷),

— 622. na jesen, nakon što je uspješno obavio prve ratne operacije, Heraklije osigurava bizantskoj vojsci zimovaliste pa se vraća u Konstantinopol (prema Teofanu¹⁸),

— 623. u ožujku Heraklije se vraća na armenski front i nastavlja rat protiv Perzije (prema Teofanu¹⁹).

Prema tome, davanje talaca 621. nije nova obveza na osnovi novog ugovora, već samo ispunjenje ugovornih obveza na osnovi ugovora iz 620. Jedino je pitanje ne radi li se o pomaku zbivanja za jednu godinu dana unaprijed ili unatrag. Naime, Teofanova je kronologija nesigurna jer je on događaje koje je preuzeo iz starijih pisaca donekle samovoljno razdijelio na godine, a drugi izvor, Nikefor, ne pruža nikakvih pobližih vremenskih informacija.

U svakom slučaju, kako u vrelima nema riječi o dva ugovora, logično je da je Heraklije dao taoce prije nego što je povukao svoje čete iz Europe u Malu Aziju.

Avarsko-bizantski odnosi u 622. ne upućuju prema tome na pretpostavku da bi te godine avarski kagan gomilao svoje čete na jugoistoku. U prilog prolaza Hrvata kroz Panoniju trebalo bi naći neke druge okolnosti. Kako takvih okolnosti nema Stih posize za ovim argumentom: »V zgodovini je iz pozne antike in zgodnjega srednjega veka znanih dovolj primerov, ko pred prodirajočimi ljudstvi ni vzdržala nobena meja in sila. Gledano iz te perspektive je morebitni prehod — lahek ali težak — Hrvatov skozi Panonijo 622/623 gotovo bil mogoč«. Ali, jedno je pitanje da li je »možebitni prolaz« Hrvata u nekoj godini »moguć«, a drugo, da li je vjerojatan. U svakom slučaju Grafenauerovo »najvjerojatnije vrijeme« za Štiha je samo »moguće«, a nestalo je i tvrdnje da je te godine prolaz Hrvata bio »izuzetno lak«. Ukratko, ne vidimo nikakva razloga zašto bismo se opredijelili za 622., a ne za bilo koju od mnogih drugih godina.

A zašto bismo se uopće morali opredijeliti upravo za Heraklijevo doba, ako se slažemo da je Heraklija u svoj izvještaj o dolasku Hrvata tendenciozno ubacio Konstantin Porfirogenet. Protiv njegova doba i uopće protiv tako ranog dolaska Hrvata na Balkan govori okolnost da nijedan bizantski, rimski, dalmatinski, langobardski ili franački prvorazredni izvor ne spominje na području današnje Hrvatske u VII. i VIII. stoljeću ni Hrvate ni postojanje neke samostalne hrvatske države (»plemenskog saveza Slavena na čelu s Hrvatima«). A kasniji »literarno«-povijesno-kroničarski izvori? Pop Dukljanin za razdoblje do IX. stoljeća priča isključivo o Gotima, Slavenima i Bugarima, a pojmovi se Bijela Hrvatska i Crvena Hrvatska pojavljuju tek u njegovim vijestima koje se odnose na IX. stoljeće.²⁰ Toma pak Arcidakon također zna za razliku između Gota i Slavena s jedne i Hrvata s druge strane i tumači da su Hrvati u Dalmaciji starosjedioci još iz antike (!), a da su Goti i Slaveni došli mnogo kasnije, podjarmili Hrvate i konačno se s njima spojili u jedan narod.²¹

3. Preostaje dakle samo DAI. On je drugorazredno vrelo nastalo na osnovi narodne tradicije pribilježene i nesumnjivo djelomično prerađene u trenutku bilježenja i prilikom kasnije izrade ekcerpata iz podataka, prikupljenih u carskoj arhivi. Na osnovi takvih drugorazrednih podataka sastavio je nepoznati pisac 30. glave DAI prilično koherentnu priču o dolasku Hrvata. Manje je uspjela »obrada« cara-pisca u glavama 29. i 31. Da li bi se možda iz DAI dalo ipak ponešto zaključiti o vremenu dolaska Hrvata?

a) Da vidimo najprije glavu 31. Tamo se priča da je car Heraklije naredio Hrvatima da potjeraju Avere i da se smjeste u Dalmaciji pa nastavlja: »Ti su Hrvati imali u to vrijeme Porgina oca za vladara«.²² Na to je, nastavlja car-pisac, Heraklije poslao svećenike iz Rima i dao pokrstiti Hrvate. »U to su doba imali ti Hrvati za vladara Porgu«. U literaturi se s pravom tvrdi da je Porga povijesno zajamčeni

¹³ Theophanis Chronographia (Teofan), rec. C. de Boor, I. Lipsiae 1883, 301.

¹⁴ Ibid., 302: στοιχίσαντες πάρα.

¹⁵ Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica, ed. C. de Boor, Lipsiae 1880, 17.

¹⁶ Teofan, loc. cit.: μετίνευκτὰ στρατευμάτων τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τὴν Ἀσίαν.

¹⁷ Loc. cit.

¹⁸ Ibid., 306.

¹⁹ Loc. cit.

²⁰ Podrobniju analizu podataka Popa Dukljanina vidi u L. Margetić, Marginalije uz rad V. Koščaka »Pripadnost istočne obale (...)«, HZ: XXXVI (1983), 1981, 257–260.

²¹ Ibid., 255–257.

²² DAI, 31, 17–21.

Borna, koji je umro 821. Ako je Borna živio početkom IX. stoljeća, njegov je otac vladao negdje pri kraju VIII. stoljeća. Dakle, Hrvati bi toj vijesti došli u Dalmaciju u to doba. Po Grafenaueru su podaci o Porginu ocu »plod Konstantinovi tendencioznih konstrukcija«²³ odnosno, kao što to on kaže par redaka dalje »samovoljno konstruiranje prouzrokovano neznanjem (u vezi s Porgom i njegovim ocem)«²⁴ Ipak ne vidimo u čemu bi se pri spominjanju Porgina oca sastojala Konstantinova probizantska tendencija i kakve bi skrivene koristi nalazio Konstantin da izmišlja podatak o tome da su Hrvati došli za Porgina oca. Isto tako čini nam se proizvoljnom i tvrdnja o samovoljnom konstruiranju iz neznanja. Grafenauer ispravno ističe da je podatak o Porgu-Borni potekao iz narodne tradicije i da ga ona »stavlja prilično pravilno na njegovo mjesto, bar u kronološkom pogledu«²⁵ Zašto to isto ne bi vrijedilo i za Porgina oca? Zašto ne bi u narodu moglo ostati i sjećanje na Porgu-Bornu i sjećanje da su Hrvati došli za njegova oca, čijeg se imena više nisu sjećali?

Ako iz priča o dolasku Hrvata u glavama 30. i 31. izbacimo (samo) ono što je bez ikakve sumnje kasniji umetak u narodnu tradiciju (i ono što se ne odnosi na sam dolazak), dobivamo ovu usporedbu:

Glava 30.

Dalm. su Hrvati nekoć živjeli u Bijeloj Hrvatskoj (61—63)

Petero braće i dvije sestre dolaze u Dalmaciju i pobjeđuju Avare (63—71)

Dalm. Hrvati su neko vrijeme pod Francima pa se oslobađaju (78—87)

Dalm. Hrvati traže u vrijeme vladara Porina krštenje iz Rima (87—90)

Glava 31.

Dalm. su Hrvati nekoć živjeli u Bijeloj Hrvatskoj (1—4)

Hrvati dolaze za Porgina oca (20—21)

Dalm. Hrvati se pokrštavaju za vladara Porga (21—26)

Razumljivo je zašto je car-pisac izпустиo dio narodne tradicije o tome da su Hrvati bili podložni Francima. On je ubacio mjesto njih Heraklija da bi dokazao ulogu Bizanta pri dolasku Hrvata. Što se pak tiče podataka o petero braće i dvije sestre iz glave 30. i Porgina oca iz glave 31., oni su samo na prvi pogled proturječni. Tu nam mogu pomoći vijesti DAI o Mađarima. Naime, u glavi 40. DAI priča se da su se Mađari dijelili u sedam »širih obitelji« (ΥΕΥΕΩ), navode se njihova imena i dodaje da se kao osmi pridružio dio Kabira. Svi oni po DAI imaju dogovor da se zajednički bore, a na čelu svih njih nalazi se vladar iz »šire obitelji« (ΥΕΥΕΩ) Arpada. To dajta podsjeća na Hrvate. Njima rukovode petero braće i dvije sestre (glava 30.), oni imaju jednog zajedničkog vladara, Porgina oca (glava 31.). Nije nemoguće da je car-pisac imao pred sobom ekscerpte iz carske arhive koji su sadržavali izvjesni broj vijesti koje nije imao pri ruci anonimni pisac 30. glave. Naime, u glavi 31. govori se ne samo o Porginom ocu, nego i o obećanju koje su Hrvati dali papi da neće nikada ratovati u tuđim zemljama, o papinomu obećanju da će ih štititi »Bog Hrvata« i sveti Petar te o čudotvorcu Martinu, koji je došao iz Istre u Hrvatsku u doba vladara Trpimira. Sve je to očito poteklo iz narodne tradicije. Konstantin s druge strane nije uzeo u obzir priču petero braće i dvije sestre, možda zato što se nije nalazila na ekscerptima kojima se služio, slično kao što možda ni anonim nije imao pred sobom podatke o Porginu ocu, hrvatskom obećanju papi i čudotvorcu Martinu — ukoliko nisu obojica izvršili izbor iz vijesti koje su im stajale na raspolaganju.

b) Što se pak tiče vremenskih podataka iz glave 30. oni izgledaju ovako: Hrvati dolaze u Dalmaciju i bore se s Avarima »izvjesni broj godina«. Oni ostaju u Dalmaciji »izvjesni broj godina« te se oslobađaju franačke vlasti nakon borbe koja traje »sedam godina«. U našem smo radu iz 1977. o tom pitanju ustvrdili da »izvjesni broj godina piscu 30. glave ne može očito biti mnogo veći od, recimo, deset godina« i zaključili da je po tim podacima »od dolaska Hrvata do svršetka hrvatskog ustanka protiv Franaka prošlo, recimo, 27 godina.«²⁶

Štih se tim prijedlozima odlučno odupro, dijelom zato što je naše tumačenje sintagme »izvjesnog broja godina« »povsem samovoljno in brez kakršnekoli, niti najmanjše podlage«, a dijelom zato što nismo uzeli u obzir uz ona tri razdoblja još jedno. Naime, po Štihu treba još dodati anonimovu vijest po kojoj nakon pobjede

²³ Grafenauer, Nekaj vprašanj, 28.

²⁴ Loc. cit.

²⁵ Loc. cit.

²⁶ Margetić, Konstantin 24.

nad Avarima »od takrat držijo to zemljo Hrvati.«²⁷ Ta vijest po Štihu »bistveno razteguje kronologiju« jer su Hrvati »nekaj časa sami gospodovali«. S druge strane ta bi vijest bila po Štihu navodno u proturječnosti s viješću da su Hrvati bili otpočetka u podložnosti prema Francima, koja bi se onda mogla izbjeći samo »na način kako je to učinio Grafenauer«, tj. brisanjem riječi koje smetaju. I doista, ako se iz anonimove rečenice »izvjesni su broj godina također i Hrvati u Dalmaciji bili podređeni Francima kao što su bili prije u svojoj domovini« brišu riječi koje »smetaju« ostaje navodni »čisti« tekst narodne tradicije: »izvjesni su broj godina Hrvati u Dalmaciji bili podređeni Francima«. Takav postupak s tekstom po našem je mišljenju dozvoljen samo kada doista nema druge zadovoljavajuće interpretacije. U našem slučaju nikakva brisanja nisu potrebna, jer kontradikcije između dva teksta nema. Prvi tekst govori o tome da je, nakon hrvatske pobjede nad Avarima, »ta zemlja (tj. Hrvatska. L. M.) došla pod vlast Hrvata« (ματρηρατήθη η τολαύτη χώρα²⁸), ali on ne daje odgovor na pitanje da li su pobjednici Hrvati pod nečijom vlašću ili nisu. Na to daje odgovor drugi tekst: Hrvati, osvajatelji Dalmacije, bili su pod vlašću Franaka u novoj domovini isto tako kao što su bili u staroj.²⁹ Kada se istoj glavi kaže da »njihov (tj. hrvatski, L. M.) ban vlada u Krbavi, Liki i Gacki.«³⁰ to, očito, nije ni u kakvoj kontradikciji s okolnošću da je hrvatski ban podređen hrvatskom vladaru. Kada pak u idućoj glavi car-pisac daje svoju verziju dolaska Hrvata, on javlja to isto (samo što Franke po svom običaju zamjenjuje s Heraklijem): »vladar je Hrvatske otpočetka (ΞΞ αρχης), tj. od carevanja cara Heraklija, pokoran i podređen bizantskom caru.«³¹

Ukratko, anonimov tekst obavještava nas o tome da su Hrvati bili pod vlašću Franaka u staroj i novoj domovini, a kako nije kontradiktoran, nema razloga da se brisanjem većih i manjih dijelova traži drukčija »čista« narodna tradicija. Ne postoje dakle četiri, već samo tri razdoblja o kojima izvještava 30. poglavlje.

A da li su riječi »izvjesni broj godina« toliko beznažno nejasne kao što to misli Štih? Anonimov tekst nije upotrijebio riječi »mnogo godina«, što upućuje svakako na ograničeni broj godina, ali ni on ni narodna tradicija na osnovi koje piše ne zna točan broj godina. Nije bez razloga to što anonim i narodna tradicija »znaju« da su borbe Hrvata s Francima trajale sedam godina. Narodna je tradicija još imala kakve-takve predodžbe o početku IX. stoljeća, o Porinu-Porgi-Borni, o krštenju Hrvata u to doba, o sedmogodišnjem ratu itd. Ali, ono što je bilo prije toga nije za narodnu tradiciju više tako jasno. Zato se u 31. glavi govori o ocu Porge-Borne u čije doba su došli Hrvati i čije ime tradicija više ne zna i zato su po 30. glavi borbe Hrvata s Avarima trajale »izvjesni broj godina«. Čini nam se očitim da su te borbe trajale razmjerno ograničeno vrijeme. Mi smo uzeli da su one trajale oko deset godina, što nam se čini čak možda i previše. Vlast Franaka nad Hrvatima prema povijesnim podacima kojima raspoložemo mogla je postojati do 796. (kada najvjerojatnije prestaje organizirani avarski otpor). Borbe panonskog kneza Ljudevita ne ulaze u »izvjesni broj godina« franačke vlasti, već pripadaju u onih »sedam godina« o kojima govori glava 30. Po narodnoj tradiciji primijenjenoj na Ljudevitovu borbu proizlazilo bi da se Ljudevit borio od 815. do 822. — a po franačkim je vrelima borba započela 819. »Izvjesni broj godina«, ako ga mjerimo po zajamčenim povijesnim podacima, trajao bi, dakle, nešto preko 20 godina. S druge strane, i po drugim je okolnostima nezamislivo da bi narodna tradicija i po njoj anonim mogli imati na umu veći broj godina jer 30. glava priča kako su Franci bili toliko okrutni da su bacali dojenčad psima. Izgleda upravo evidentno da takva u pravom smislu nepodnošljiva situacija nije mogla u predodžbi anonima i narodne tradicije potrajati dugo vremena. Dakle, »izvjesni broj godina« vlasti Franaka nad Hrvatima upućuje na razmjerno ograničeno vrijeme. I Štih tako misli, ako smo ga dobro razumjeli. I njega očito smeta poruka teksta, po kojoj je sigurno nemoguće rastegnuti borbe Hrvata s Avarima, okrutnu vlast Franaka nad Hrvatima i borbe Hrvata za oslobođenje, o kojima priča anonim, na vrijeme od 622. do dvadesetih godina IX. stoljeća, dakle na razdoblje od dobrih dvjesto godina.

Ovim je našim aproksimativnim računima — koji se nešto malo razlikuju od ranijih isto tako aproksimativnih — jedini cilj pokazati da vremenski podaci anonimova izvještaja (i vjerojatno narodne tradicije) iz glave 30. ukazuju na konac VIII. stoljeća kao na vrijeme dolaska Hrvata i da se podudaraju s podatkom iz 31. glave po kojem su Hrvati došli za Porgina oca.³² Čini nam se, dakle, da se ne bi baš moglo

²⁷ Štih, op. cit., 534. Rečenicu je istakao masnim slovima sam Štih.

²⁸ DAI, 30, 69.

²⁹ DAI, 30, 79.

³⁰ DAI, 30, 93.

³¹ DAI, 31, 58—59.

³² Smatramo da nije bez interesa usporediti vijesti iz DAI o Hrvatima s vijestima koje DAI daje o Veneciji. U glavi 28 kaže se da su Venecijanci došli iz Akvileje i drugih franačkih krajeva u strahu pred Atilom, avarskim kraljem, koji je prodro sve do Kalabrije. Mnogo kasnije došao je kralj Pipin, vladar Papije i drugih kraljevstava. On je imao tri brata »koji su vladali nad svim Francijama i Skla-

reći sa Štihom da je naše računanje »povsem samovoljno in brez kakršnekoli, niti najmanjše podlage«.

c) I inače potraga za navodnom čistom narodnom tradicijom i brisanje svega onoga što »smeta« dovode Štiha do zaključivanja, koja ne možemo prihvatiti. Kako je Bijela Hrvatska »del ljudskega izročila (...) potem se podatek o hrvaški podložnosti Frankom v stari domovini izkaže kot **interpolacija** (potrtao P. Š.) (...), saj Bela Hrvatska ni imela stikov s Franki tja do 10. stoletja«. Ne vidimo pravg razloga zašto hrvatska narodna tradicija ne bi mogla sadržavati pogrešnu predodžbu o tome da su Hrvati bili i u staroj domovini pod Francima a ne samo u novoj. U vrijeme pribilježavanja hrvatske narodne tradicije narod je već i događaje iz prvih desetljeća IX. stoljeća tako temeljito pobrkao, da u njima jedva uspijevamo prepoznati ono što se zbiva za Borne i Kadolaha. Sva ranija prošlost izgubila se pred onim jedinim što je ostalo neizbrisivo: Franci su nekoć vladali nad Hrvatima. Od stare domovine ostalo je samo mutno sjećanje o nekoj Velikoj Hrvatskoj odnosno Bijeloj Hrvatskoj — i ništa prirodnije nego da narod i tu Hrvatsku poveže s Francima.³³ Zašto bi narod morao znati da je takva tradicija anakronizam?

4. Najoštriju kritiku Štih je uputio na našu tezu da su Hrvati došli u svoju novu domovinu u okviru franačko-avarskih ratova. Uz ostalo Štih kaže da naša konstrukcija sadrži »tako očitne anakronizme, da kritika ni potrebna«. Nije li se Štih previše požurio s tako odrješitim tvrdnjama? Po Štihu je naša teza da su »Hrvati v stari domovini pod frankovsko oblastjo«. Ali to nije naša teza. Po nama narodna tradicija tvrdi da su Hrvati u staroj domovini bili pod Francima, ali smo opetovano i izričito izrazili naše nepovjerenje prema toj narodnoj tradiciji i čak se izričito od nje ogradihili.³⁴ Nismo čak ni ulazili u pitanje, odakle bi po našem mišljenju došli Hrvati³⁵ i pod čijom su vlašću bili u staroj domovini.³⁶ Dakle, Štih prigovara anakronizmu kojeg nema u našem tekstu i od kojeg smo se izričito ogradili i onda, da stvar prikaže još gorom, govori ne o jednom, nego o više anakronizmama. Međutim, ostale naše tvrdnje mogu se prihvatiti ili ne, ali one nisu anakronizmi.³⁷

5. Ovdje je potrebno nadovezati na neka naša već ranije iznesena razmišljanja. Naime, bezbroj smo puta naglasili da smo skeptični prema vijestima narodne tradicije. Narodna je tradicija temeljito izmijenila događaje koji su se desili u drugom i trećem desetljeću IX. stoljeća: Hrvati nisu ubili Kadolaha, Hrvati nisu pobijedili, već bili poraženi, Dalmatinski Hrvati borili su se uz Franke, a ne protiv njih, borba nije trajala sedam godina itd. Narod se sjećao da su Franci bili okrutni i da je došlo do nekih borba, ali nije zapamtio ni kada je to bilo ni tko je od Hrvata vodio borbu,

vinijama«. Pokušao je osvojiti Veneciju, ali su mu se Venecijanci oduprli i konačno sklopilo mir na osnovi kojeg plaćaju podavanje. Još prije Pipina Venecijanci su sebi izabrali dužda, koji je imao sjedište na otoku »Civitanova«, a onda se preselio na drugi otok. U glavi pak 27. car-pisac javlja da su Venecijanci prešavši s kopna sagradili čvrsti grad u kojem ima dužd i danas sjedište. Dakle, za vrijeme prije Karla Velikog DAI »zna« samo za »avarskog kralja Atilu«, izbor dužda i njegovo sjedište, a i to posljednje u dvije verzije.

I venecijanska se narodna tradicija dakle, slično hrvatskoj, »sjećala« uglavnom samo dolaska Franaka. Atila je možda Konstantinov dodatak, a čini nam se sigurnim da je upravo Konstantin dodao da je Atila »avarski kralj«. Venecijanska narodna tradicija sigurno nije bila toliko zaokupljena Avarima.

³³ Štih je Grafenauerov prijevod djela priče iz 30. glave koji se odnosi na Hrvate u staroj domovini (»Ostali su Hrvati ostali pak blizu Franačke«) skratio (»Ostali Hrvati su pak blizu Franačke«). Po takvom tekstu izgledalo bi da anonim obavještava o stanju u svoje doba. Ali, taj dio nesumnjivo se odnosi na vrijeme selidbe Hrvata: jedni su Hrvati otišli u novu domovinu a drugi su ostali (»u staroj«) u staroj. Svakako se za te riječi ne bi moglo reći da i one opisuju »položaj Bijelih Hrvata poslije 955, dakle već u najnovije vrijeme« (Grafenauer, op. cit., 30).

³⁴ Npr. Margetić, Konstantin, 15: »Sjeverni Hrvati bili su podređeni Francima (...); sasvim je drugo pitanje je li ta narodna tradicija točna ili nije«; *ibid.*, str. 3: »Iz spomenutih događaja, kako ih prikazuje 30. glava, možda proizlazi (...) da su Hrvati (...) došli u Dalmaciju po nalogu Franaka. Oni su pod Francima bili i u staroj domovini (...). Nadalje prema 30. glavi (...); *ibid.*, str. 30: »Nismo nikako sigurni da je narodno predanje iz glave 30. (...) što se tiče uloge Franaka tako pouzdano.« U našem pak radu Još o dolasku Hrvata, 237 u diskusiji s N. Klaić kažemo da »pripređeni anonima što se temelji na narodnom predanju ima sasvim jasnu poruku: Sjeverni Hrvati bili su podređeni Francima« i ističemo da to nije naše mišljenje nego »samo iznčenje pričanja 30. poglavlja«. Ne razumijemo, kako nas se može čak i nakon tako izričite izjave optuživati da zastupamo anakronizam da su Sjeverni Hrvati bili »pod frankovsko oblastjo«.

³⁵ *ibid.*, str. 237.

³⁶ Jedino u Margetić, Konstantin, 23 pišemo po Buryju da su Hrvati došli iz Bijele Hrvatske, ali i onda dodajemo: »Autor glave 30. pisao je u vrijeme kada se Bijela Hrvatska već pokoravala Otonu I«. Dakako i iz tih riječi proizlazi da ne mislimo da je Bijela Hrvatska u ranije doba potpadala pod Franke.

³⁷ Štih tvrdi da našu tezu o dolasku Hrvata koncem VIII. stoljeća upotrebljavamo »kot gotovo dejstvo, na podlagi katerega« moramo (?) »prevrednotiti vse dosedanje vedenje o frankovsko-avarskih »ojnah konec 8. stoletja. L. Margetić, Konstantin Porfirogenet... 48–65«. To nije tako. Od 48 do 60 stranice analiziramo dosadašnja shvaćanja o tome kada je počela franačka vlast nad Dalmatinskom Hrvatskom, Grafenauerovu tvrdnju da »Slavonija svakako pada pod Franke u velikom Erihovom pohodu 795«, dokazujemo protiv Hauptmanna da Annales Laureshamenses daju pouzdanu vijest, a da je Chronicon Moissiacense samo »inteligentna kompilacija« u kojoj prepisivač nije ništa dodao, već samo tu i tamo ponešto ispustio (i to upravo bitne riječi et inde in Pannonia) itd. i tek na str. 60, nakon svih tih analiza vraćamo se pitanju dolaska Hrvata i utvrdjemo da se jedno s drugim slaže, to više što — zaključujemo na str. 61 do 62. — vrela (Uskršnja krojka, Teofan, Nikefor) ne daju oslonca za tvrdnju da bi u VII. stoljeću nestalo avarske vlasti. Naše analize, dakle, nemaju »za podlogu« tezu o dolasku Hrvata koncem VIII. stoljeća i o njima se može povesti diskusija posve nezavisno od problema dolaska Hrvata.

ni kako je završena ni koliko je trajala. Ako je to tako i ako želimo biti konzekventni, moramo posumnjati i u vrijednost podataka narodne tradicije o vremenu dolaska Hrvata. Zato smo 1985. uzeli u obzir i ne baš malu mogućnost da bi »možda doista trebalo odbaciti sve (ili takoreći sve) anonimove vijesti o dolasku Hrvata kao narodnu legendu«,³⁸ odnosno, s njima se poslužiti samo kao kakvom takvom dopunom vijestima iz prvorazrednih izvora.

Ako pak uzmemo u obzir da prvi prvorazredni izvor koji govori o Hrvatima potječe iz doba Branimira (**dux Croatorum**) a da nema razloga ne vjerovati podatku iz Trpimirove isprave (**dux Chroatorum**), onda za dolazak Hrvata dolazi u obzir svako ranije razdoblje u kojem je došlo do velikih perturbacija na širem balkansko-panonskom području. Međutim, kako za VII. i VIII. stoljeće nema nikakvih vijesti o Hrvatima, hrvatskoj državi i o nestanku avarske vlasti na zapadnom Balkanu izgleda najrazumnije pretpostaviti da je dolazak Hrvata mnogo bliži IX. nego početku VII. stoljeća. Zbog toga je Heraklijevo doba jedva vjerojatno. Vjerojatnije je razdoblje sedamdesetih godina VII. stoljeća, kada dolazi do vala novih snaga koje nadiru u Panoniju i koje daju temelj snazi Drugom avarskom kaganatu. S tim su nesumnjivo u vezi i bugarska osvajanja pod Asparuhom 679.—680. kojima je uništena avarska vlast nad područjem oko donjeg Dunava. U isto vrlo uznemireno razdoblje ulaze i događaji povezani s Kuverom kojeg možda treba identificirati s petim sinom Krobata, vladara Velike Bugarske na zapadnoj obali Azovskog mora, dakle s Asparuhovim bratom. Kuver se sa svojom vojskom nametnuo stanovništvu u Vojvodini i Srijemu, otkazao poslušnost kaganu i krenuo sa svojom vojskom i podložnim narodom na jug prema Solunu.³⁹

Dakako, razdoblje od 670. do prvih vijesti o Hrvatima u IX. stoljeću bilo bi svakako predugačko, ako pretpostavimo da su Hrvati došli kao osvajači i osnovali svoju državu (»plemenski savez«). Naprotiv, dolazak Hrvata sedamdesetih godina VII. stoljeća bio bi prihvatljiv uz pretpostavku da su Hrvati došli kao podređeni »saveznički« narod u okviru perturbacija povezanih s nastankom Drugog avarskog kaganata. Međutim, ako to prihvatimo, onda moramo do kraja odbaciti sve vijesti iz DAI. Ako smo pak skloni da priznamo bar neku vrijednost vijestima iz DAI o dolasku Hrvata pod Porginom ocu iz glave 31. i računima o broju godina iz glave 30. onda bi na dolazak Hrvata koncem VIII. stoljeća u vezi s franačko-avarskim ratovima ukazivala ne samo posvemašnja šutnja o Hrvatima i hrvatskoj državi u VII. i VIII. stoljeću, nego i podaci iz DAI. Ali, i naša teza ne daje posve zadovoljavajući odgovor na neobičnu okolnost da se ni Dalmatinska »Hrvatska« ni Panonska »Hrvatska« u prvorazrednih vrelima iz početka IX. stoljeća ne zovu tako niti jedan jedini put i da za to doba nema nijedne vijesti o Hrvatima.

Ukratko, istraživanje o vremenu dolaska Hrvata ne smatramo ni izdaleka zaključenim.

6. Veći dio svojeg rada posvetio je Štih⁴⁰ diskusiji teze N. Klaić, po kojoj su Hrvati u svoju novu domovinu došli iz Karantanije i pokrstili se pod knezom Branimirom, kojeg N. Klaić prepoznaje u anonimovu Porinu. O tezama N. Klaić već smo se imali prilike izjasniti.⁴¹ Ovdje bismo se dotakli samo jednog pitanja. Naime, Štih tvrdi da su po izvještaju Ivana Đakona⁴² »Hrvati leta 875 udarili na frankovsko Istro«, da je taj napadač imao za cilj puko pljačkanje (»ropanje«) te da su oni za to pljačkanje izabrali godinu 875. zato što je njihov senior, italski kralj Ludovik II umro 12. kolovoza 875. u Veroni pa »je bila italska krona in s tem mesto njihovega seniorja nezasedeno«. Na tu tezu dali bismo nekoliko primjedba. Za naš problem nije, dakako, od važnosti to što Ludovik II nije umro u Veroni, nego blizu Brescie. Naprotiv, važno je pitanje datacije. Po Štihu se »hrvaški napad na Istro« dogodio u 875. godini. U literaturi se obično misli da je do toga napadača došlo 876.⁴³ Pastorello se odlučila za »oko 877.«⁴⁴ a Cessi pak smatra da je do njega došlo »nekoliko godina« nakon 875.⁴⁵ Podaci iz Ivana Đakona kažu ovo: (u zagradama godina po drugim vrelima):

— Ludovik II umire⁴⁶
— Dominik postaje biskup Torcella⁴⁷

(875)

(876)

³⁸ Margetić, Još o dolasku, 238.

³⁹ Vidi o tome kraću (prethodnu) analizu u L. Margetić, *Nacrtna povijest države i prava naroda SFRJ do konca XVIII. stoljeća*, Rijeka 1988, 44—47.

⁴⁰ Štih, op. cit., 536—546.

⁴¹ Još o dolasku Hrvata, 227—232.

⁴² Ivan Đakon javlja *Tunc Sclavorum pessime gentes et Dalmacianorum Istriensem provinciam depredare ceperunt* (G. Monticolo, *Cronache veneziane antichissime*, I, Roma 1890, 122).

⁴³ Npr. Monticolo, op. cit., 121.

⁴⁴ E. Pastorello, *Andreae Danduli Chronica per extensum descripta*, Bologna, 1958 (ristampa anastatica 1973), 645.

⁴⁵ R. Cessi, *Venezia ducale*, I, Duca e Popoli, Venezia 1940, 295.

⁴⁶ Monticolo, op. cit., 121.

⁴⁷ Loc. cit.

⁴⁸ Ibid., 122.

- Saraceni napadaju Grado⁴⁸ (876)⁴⁵
- Patrijarh Grada Petar boravi u Mlecima godinu dana i odlazi u Rim⁵⁰ (877 do 878)
- Dužđ Urso pridružuje na vlasti svoga sina Ivana⁵¹ (877)⁵²
- Slaveni i Dalmatinci napadaju Istru⁵³ ...
- Umire Domagoj⁵⁴ ...
- Dominicus, biskup Olivola, umire⁵⁵ (prva polovica 877)
- Sinod u Raveni kojem prisustvuje patrijarh Petar⁵⁶ (kolovoz 877)

Prema tim podacima Ivana Đakona proizlazilo bi, dakle, da su »Slaveni i Dalmatinci« napali Istru najvjerojatnije sredinom 876., a možda i kasnije, a da je Domagoj umro koncem 876., a možda početkom 877.

Treba nadalje uzeti u obzir neobično važnu, čak odlučujuću okolnost, da Ivan Đakon pod »Dalmatincima« razumijeva uvijek dalmatinske gradove.⁵⁷ To se osobito plastično odražava u pričanju o pohodu Petra II Orseola duž dalmatinske obale. Ivan Đakon navodi kako su »**Dalmacianorum populi**« (tj. dalmatinski gradovi) molili dužda da ih oslobodi »**a Sclavorum severitate**« pri čemu misli na »**Croatorum ac Narentanorum principes**«. ⁵⁸ Kako su dalmatinski gradovi u drugoj polovici IX. stoljeća već bili konačno organizirani u bizantsku temu Dalmacija,⁵⁹ akcija u kojoj sudjeluje brodovlje bizantske teme Dalmacije u vrijeme jakoga cara Bazilija I morala je očito imati njegovo odobrenje i biti sastavnim dijelom njegove političke i vojne strategije. U toj njegovoj strategiji važnu ulogu imali su i papa i Hrvati. Bazilijevi planovi što užeg povezivanja s papom očitovali su se odmah po njegovu dolasku na vlast, jer je već drugi dan (!) po stupanju na prijestolje uklonio s patrijarške stolice antipapinski raspoloženog Focija. Papi je kao mamac ponudio crkvenu ingerenciju nad Dalmacijom i Hrvatskom (ali, dakako, nije ni pomišljao na to da prihvati papine pretenzije na Bugarsku). Kako je papa nakon dubokog pada franačkog utjecaja u Italiji ostao sam prema Arapima, to je i papa imao najneposredniji interes da od Bizanta zatraži zaštitu, to više što je Bari od 876. u rukama Bizanta. Zato uskoro počinju i izravni pregovori pape i Bazilija I.⁶⁰ Čini se da Štih misli da je još 879. papa bio povezan s Francima, a ne s Bizantom jer o uskim odnosima Branimira i pape piše: »Takšno razmerje med Rimom in Branimirjem bi si ob hkratnih predpostavljjenih hrvaško-frankovskih (milo rečeno) napetosti zopet težko predstavljali«. Nije li upravo obratno, odnos pape i Branimira posve razumljiv iz perspektive njihove veze s Bizantom?

Dakle, napad na Istru nije se desio 875., nego kasnije, najvjerojatnije sredinom 876., a kako je u njemu sudjelovalo i brodovlje iz gradova bizantske teme Dalmacija, on nije imao za cilj obično pljačkanje, nego je bio sastavni dio Bazilijeve strategije. Time pada i Štihova teza da su Hrvati napali Istru u drugoj polovici 875. navodno zato što u to doba nije bilo italskog kralja.⁶¹

Zusammenfassung

NOCH ÜBER DIE ZEIT DER ANKUNFT DER KROATEN

Lujo Margetić

Der Verfasser diskutiert einige Auffassungen im P. Štihs Aufsatz »Karantanija — stara domovina Hrvatov?« (ZČ 41, 1987, 529—549) und beweist dass viele Auskünfte im Konstantin Porfirogenets Werke DAI sprechen für die Ankunft der Kroaten Ende 8. Jahrhunderts. Unter anderem ficht er die Meinung an, das Werk gäbe Auskünfte über den angeblichen Zeitraum nach der Ankunft der Kroaten in welchem sie unabhängig von Franken wären. Doch betont Verfasser dass DAI eine zweitklassige Quelle in seiner Gesamtheit und in Einzelheiten ist.

⁴⁹ Pastorello, op. cit., 645. Ali, po Monticolo, op. cit. 121—122 i po drugima saracenski se napad odigrao 875.

⁵⁰ Monticolo, op. cit., 122.

⁵¹ Loc. cit.

⁵² Tako Pastorello, loc. cit. Po drugima, npr. Monticolo, loc. cit., : 876.

⁵³ Monticolo, 122—123.

⁵⁴ Ibid., 123. Prije vijesti o smrti Domagoja Ivan Đakon ubacuje kronološki pogrešno vijest o sultanu, uhvaćenom u Bariju.

⁵⁵ Loc. cit.

⁵⁶ Loc. cit.

⁵⁷ Tako npr. »*Dalmaciarum urbes*« (Monticolo 119).

⁵⁸ Ibid., 155.

⁵⁹ Po L. Margetić, Marginalije, 264—266 prvi pokušaj osnivanja dalmatinske teme pada u 843.

⁶⁰ Ibid., 268—275.

⁶¹ O položaju Hrvatske u to doba vidi podrobnije loc. cit.